

Sygn. akt II UK 444/14

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 12 stycznia 2016 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Beata Gudowska (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Bogusław Cudowski

SSN Jolanta Frańczak

w sprawie z wniosku H. C.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych
o wcześniejsze przyznanie prawa do renty rodzinnej,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń
Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 12 stycznia 2016 r.,
skargi kasacyjnej wnioskodawczynie od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 24 czerwca 2014 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i orzeczenia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

H. C., wdowa po uprawnionym do emerytury Z. C., wniosła w kwietniu 2012 r.
o przyznanie prawa do renty rodzinnej po nim, przedstawivszy postanowienie Sądu
Rejonowego w G. z dnia 31 stycznia 2012 r. o uznaniu jej męża za zmarłego, z

oznaczeniem daty jego śmierci na godz. 24.00 w dniu 31 grudnia 2001 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych, decyzją z dnia 27 kwietnia 2012 r. ustalił prawo H. C. do renty rodzinnej od dnia 1 kwietnia 2012 r., czyli od miesiąca złożenia wniosku. W odwołaniu ubezpieczona domagała się wypłaty świadczenia od dnia zgonu oznaczonego w postanowieniu o uznaniu za zmarłego.

Wyrokiem z dnia 6 września 2012 r. Sąd Okręgowy w T. zmienił decyzję, tylko w ten sposób, że przyjął jako początkową datę wypłaty świadczenia dzień 1 kwietnia 2009 r., tj. przyznał świadczenie za okres przypadający na trzy lata przed złożeniem wniosku. Uwzględnił wyjątkowość sytuacji ubezpieczonej, która była pozbawiona środków utrzymania od dnia ustalonego jako data zgonu męża do czasu uznania go za zmarłego. Powołał się na wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 maja 2006 r., I UK 320/05 (OSNP 2007 nr 9-10, poz. 143), w którym przyjęto, że w szczególnej sytuacji ubiegania się o rentę rodzinną po osobie uznanej za zmarłą, zgodnie z regułami wynikającymi z art. 29 § 1 k.c., nie można art. 129 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (obecnie jednolity tekst: Dz.U. z 2015 r., poz. 748 ze zm.; dale „ustawa”) wyklądać zgodnie z jego dosłownym brzmieniem, lecz okres wypłaty świadczenia należy ustalić według art. 133 ust. 1 pkt 2 tej ustawy.

Wyrokiem z dnia 10 kwietnia 2013 r. Sąd Apelacyjny uwzględnił apelację organu rentowego. Zmienił wyrok Sądu pierwszej instancji i oddalił odwołanie, oddalając także apelację wnioskodawczyni. Wskazał na wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 lutego 2012 r., II UK 146/11 (OSNP 2013 nr 1-2, poz. 17), w którym dopuszczono możliwość przyznania renty rodzinnej od daty śmierci poprzednika pod warunkiem zgłoszenia wniosku bez zbędnej zwłoki. Jednocześnie ustalił, że wniosek został złożony przez ubezpieczoną po blisko dwóch miesiącach od uprawomocnienia się postanowienia o uznaniu jej męża za zmarłego, więc zastosował ogólną zasadę wypłaty świadczeń określoną w art. 129 ust. 1 ustawy.

Skarga kasacyjna ubezpieczonej od wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 10 kwietnia 2013 r. została uwzględniona przez Sąd Najwyższy, który w kasatoryjnym wyroku z dnia 3 kwietnia 2014 r., II UK 398/13, potwierdził, że ustawodawca nie przewidział możliwości wyrównywania świadczenia osobom, które opóźniły się z wnioskiem na skutek braku staranności w prowadzeniu własnych spraw.

W okolicznościach sprawy stwierdził, że wniosek o przyznanie świadczenia został złożony w dniu 20 kwietnia 2012 r., a więc co prawda w niecałe dwa miesiące po tym dniu, lecz w ciągu miesiąca po uzyskaniu przez uprawnioną odpisu skróconego aktu zgonu wydanego przez właściwy urząd stanu cywilnego. Powtórzył wyrażany w poprzednich orzeczeniach Sądu Najwyższego pogląd, że w szczególnej sytuacji, jaką stanowi ubieganie się o rentę rodzinną po osobie, która została uznana za zmarłą, art. 129 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach należy wyklądać zgodnie z jego celem, którym jest zapewnienie środków utrzymania osobie uprawnionej już od dnia śmierci ubezpieczonego, emeryta lub rencisty.

Po ponownym rozpoznaniu sprawy Sąd drugiej instancji ustalił, że ubezpieczona działała bez zbędnej zwłoki w zgłoszeniu wniosku o rentę rodzinną, gdyż nie miała możliwości skutecznego jego złożenia przed uprawomocnieniem się postanowienia o uznaniu za zmarłego i przed sporządzeniem odpisu aktu zgonu (w dniu 28 marca 2012 r.). Uwzględniając treść art. 129 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach oraz cel renty rodzinnej, ustalił wypłatę świadczenia, jak w uchylonym wyroku z dnia 10 kwietnia 2013 r., a więc od dnia 1 kwietnia 2009 r., tj. za okres trzech lat wstecz od wniosku. Przyjął, że na podstawie obowiązujących regulacji prawnych i ugruntowanego stanowiska judykatury nie można ustalić wypłaty renty rodzinnej za dłuższy okres niż trzy lata wstecz liczone od wniosku, gdyż przepisy ustawy o emeryturach i rentach, przewidując „przedawnienie” wypłaty świadczeń, ustanawiają zasadę wyrównywania świadczeń niewypłaconych lub zaniżonych, np. na skutek błędu organu rentowego, maksymalnie za ten okres (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 maja 2006 r., I UK 320/05, OSNP 2007 nr 9-10, poz. 143).

W skardze kasacyjnej ubezpieczona domagała się uchylecia wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 24 czerwca 2014 r. w części obejmującej oddalenie jej apelacji i przekazania w tym zakresie sprawy do ponownego rozpoznania z uwzględnieniem wniosku o ustalenie wypłaty renty rodzinnej od stwierdzonej daty zgonu męża. Zarzuciła naruszenie przepisów postępowania - art. 398²⁰ zdanie pierwsze k.p.c., podnosząc, że Sąd, któremu sprawa została przekazana do ponownego rozpoznania, orzekł niezgodnie wykładnią prawa dokonaną przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 3 kwietnia 2014 r., wskutek czego naruszył - przez błędną wykładnię

- art. 129 ust. 1 i 2 ustawy o emeryturach i rentach oraz niewłaściwie zastosował art. 133 ust. 1 pkt 2 tej ustawy do stanu faktycznego, w którym nie wykazano błędu organu rentowego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Ze względu na związanie w niniejszej sprawie wykładnią dokonaną w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 3 kwietnia 2014 r., II UK 398/13, należy przede wszystkim stwierdzić, że Sąd Najwyższy nie odniósł się w nim wprost do kwestii określenia czasu, za który przysługuje renta rodzinna w razie ustalenia do niej prawa na podstawie postanowienia o uznaniu za zmarłego i nie wskazał okresu, za jaki przysługuje uprawnionym renta rodzinna. W sprawie II UK 398/13 przedmiotem rozważań było jedynie ustalenie istnienia generalnej możliwości przyznania renty za okres poprzedzający złożenie wniosku, przy czym Sąd Najwyższy zauważył, że ze względu na specyfikę uznania za zmarłego i po uwzględnieniu działań podjętych przez skarżącą, należy wypłacić rentę rodzinną za okres poprzedzający miesiąc złożenia wniosku. Podkreślił, że celem renty rodzinnej „jest zapewnienie środków utrzymania osobie uprawnionej już od dnia śmierci ubezpieczonego, emeryta lub rencisty”. Omawiany wyrok Sądu Najwyższego wydany w niniejszej sprawie dotyczył zatem wykładni art. 129 ustawy o emeryturach i rentach bez rozstrzygnięcia o ewentualnych zasadach ustalenia okresu, za który przysługuje wypłata. Oznacza to, że zarzut naruszenia art. 398²⁰ k.p.c. jest nietrafny.

W konsekwencji, zagadnieniem wymagającym rozstrzygnięcia przy rozpoznaniu niniejszej skargi kasacyjnej jest wykładnia art. 129 ustawy, który nie budzi wątpliwości na gruncie wykładni językowo-logicznej; przewiduje się w nim wypłatę świadczeń określonych w ustawie od chwili powstania do nich prawa, z zastrzeżeniem, że wypłata świadczenia następuje od miesiąca, w którym złożono wniosek. Oznacza to, że wypłata świadczenia od dnia powstania prawa jest możliwa tylko wtedy, gdy wniosek złożono w tym samym miesiącu, w którym prawo powstało, z wyjątkiem przewidzianym w ust. 2.

Sąd Najwyższy, powołując się na cel renty rodzinnej, przyjmował, że zasada wyprowadzona z jego brzmienia, wskazująca, iż wypłata świadczenia dotyczy

okresu przyszłego, przypadającego po zgłoszeniu wniosku, bez możliwości wypłacenia świadczenia wstecz, powinna podlegać modyfikacji. Sąd Najwyższy upatrywał w rencie rodzinnej świadczenie związane z ryzykiem śmierci osoby łożącej na utrzymanie, zmierzające do zapewnienia zastępczych środków uprawnionym członkom rodziny. Przyjmował, że pozbawienie prawa do tego świadczenia (jego wypłaty) na skutek obiektywnych okoliczności, na które uprawniony nie ma i nie może mieć wpływu – mimo wystąpienia ryzyka utraty żywiciela – sprzeciwia się założonemu przez ustawodawcę celowi. Dodatkowo wskazywano w orzecznictwie na art. 129 ust. 2 ustawy, jako potwierdzający znaczenie celu renty rodzinnej, tj. zapewnienia środków utrzymania już od dnia śmierci ubezpieczonego, emeryta lub rencisty (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 3 kwietnia 2014 r., II UK 398/13, niepublikowany, z dnia 10 lutego 2012 r., II UK 146/11, OSNP 2013 nr 1-2, poz. 17, z dnia 5 października 2006 r., I UK 117/06, OSNP 2007 nr 23-24, poz. 357, z dnia 11 maja 2006 r., I UK 320/05, OSNP 2007 nr 9-10, poz. 143).

Sąd Najwyższy, dając pierwszeństwo wykładni celowościowej, choć w piśmiennictwie odnoszono się do tego krytycznie, dopuszczał wypłatę renty rodzinnej za okresy poprzedzające wniosek, ustalał jednak te okresy niejednolicie. Np. w wyroku z dnia 11 maja 2006 r., I UK 320/05, zastosował art. 133 ust. 1 pkt 2 ustawy, twierdząc, że mające mocne podstawy aksjologiczne „przedawnienie” wypłaty świadczeń polega na zaspokajaniu podstawowych potrzeb socjalnych na bieżąco, więc zastosowanie wskazanego ograniczenia per analogiam do okresu trzech lat sprzed uznania żywiciela za zmarłego jest prawidłowe. Przyjął, że każde niewypłacone w całości lub części świadczenie, co do którego spełnione były wymagane przesłanki, powoduje obowiązek jego wypłaty za trzy lata wstecz.

Ustawodawca przewidział sytuacje, w których świadczenie jest wypłacane za okres wsteczny, lecz został on ograniczony do trzech lat. Do takich sytuacji zaliczono odmowę prawa do świadczeń, zniżenie wysokości świadczenia albo wstrzymanie wypłaty świadczenia wskutek błędu organu (art. 133 ust. 1 pkt 2 oraz art. 135 ust. 3 ustawy o emeryturach i rentach), a także brak możliwości doręczenia świadczenia z przyczyn niezależnych od organu rentowego (art. 135 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach). Wskazane ograniczenie okresu wstecznej wypłaty

znajduje uzasadnienie w celu, któremu służą wszystkie świadczenia z systemu ubezpieczenia społecznego. Tym celem jest zabezpieczenie społeczne, tj. osiągnięcie stanu zaspokojenia podstawowych potrzeb socjalnych. Podstawowe potrzeby socjalne ubezpieczonego i członków jego rodziny muszą ulegać bieżącemu zaspokojeniu, czemu nie służy skumulowana za wiele lat wypłata, pełniąca raczej funkcję zbliżoną do odszkodowania. Periodyczny charakter emerytur i rent nie jest przypadkowy; nawet jeżeli kilkuletni brak pobierania świadczeń wynika z winy organu rentowego, to ustawodawca ze względu na cel tych świadczeń ogranicza ich wypłatę do trzyletniego okresu.

Chociaż istnienie wskazanego ograniczenia ma mocną podbudowę aksjologiczną, to przypadki zastosowania tej konstrukcji są wyczerpująco wyliczone w ustawie. Z tego powodu nie można twierdzić, że nie istnieją możliwości jednorazowej wypłaty świadczenia za okres dłuższy niż trzy lata. Należy zatem ustalić, czy wypłata renty rodzinnej nabytej w skutek śmierci, stwierdzonej na podstawie postanowienia o uznaniu za zmarłego, wypełnia jedną z przesłanek zastosowania przepisów o ograniczeniu okresu, za który należy się świadczenie. Ponadto warto zastrzec, że zastosowanie analogii byłoby ograniczeniem prawa do nabytego świadczenia, a jako takie powinno zostać wyraźnie wskazane w ustawie.

Specyfika konstrukcji uznania za zmarłego polega na tym, że prawomocne postanowienie sądu wydane w takiej sprawie jest zdarzeniem prawnym o charakterze konstytutywnym tj. tworzy nową rzeczywistość prawną, która wcześniej nie istniała (por. S. Dmowski, R. Trzaskowski, komentarz do art. 29, [w:] J. Gudowski (red.), Kodeks Cywilny. Komentarz. Tom I Część ogólna, Warszawa 2014, s. 171 i 174). Oznacza to, że śmierć jako zdarzenie losowe stwierdzone postanowieniem o uznaniu za zmarłego zaistniała w dniu 21 lutego 2012 r., tj. w dniu uprawomocnienia się postanowienia. Dopiero od tej chwili uprawnieni członkowie rodziny nabyli prawo do renty rodzinnej, jednak uznanie za zmarłego - jeżeli za dzień śmierci zostanie uznana data poprzedzająca datę wydania postanowienia (art. 31 § 1 k.c.) wywołuje skutki z mocą wsteczną. Z tego powodu nabycie prawa do renty rodzinnej od dnia uprawomocnienia się postanowienia następuje ze skutkiem od daty ustalonej w orzeczeniu – w dniu 31 grudnia 2001 r.

Uwzględnienie specyfiki uznania za zmarłego, pozwala na zastosowanie art. 129 ustawy o emeryturach i rentach i uzupełnienie trafnej argumentacji dotyczącej celu istnienia tego przepisu, podjętej w wyrokach z dnia 10 lutego 2012 r., II UK 146/11, i z dnia 3 kwietnia 2014 r., II UK 398/13, w których Sąd Najwyższy przyjął, że przeszkoda w złożeniu wniosku o rentę rodzinną utrzymująca się do czasu wydania postanowienia o uznaniu za zmarłego (art. 29 § 1 k.c.) powoduje znaczne, niezawinione opóźnienie w uzyskaniu świadczeń. Jeżeli zatem wniosek o uznanie za zmarłego zostanie złożony bez zbędnej zwłoki, przyznanie świadczenia od ustalonej daty śmierci nie narusza art. 129 ust. 1 i 2 ustawy.

Wyjątkowość sytuacji rodziny osoby zaginionej jest związana z domniemaniem życia tej osoby. W okresie zaginięcia osoby, która dotychczas czerpała środki finansowe z pracy podlegającej obowiązkowi ubezpieczenia społecznego, jej najbliżsi nie mogą skutecznie wystąpić z wnioskiem o rentę rodzinną; mogą tylko oczekiwać na powrót zaginionego albo na upływ terminu, od którego możliwe będzie uznanie go za zmarłego. O ile zatem ograniczenie wstecznych roszczeń z tytułu świadczeń w stosunku do osób poszkodowanych przez organ rentowy jest zgodne z celem prawa do zabezpieczenia społecznego, znajdując wyraz w przepisach ustawy, o tyle nie można jednoznacznie przypisać takiej woli ustawodawcy w odniesieniu do rodziny osoby uznanej za zmarłą. Wypłatę renty rodzinnej od stwierdzonego dnia zgonu uzasadnia szczególna ochrona udzielana osobom, które w okresie zaginięcia osoby bliskiej, musiały utrzymywać się ze środków innych niż świadczenia kompensujące dotychczasowe efekty pracy tej osoby, zwłaszcza że ograniczenie okresu wypłaty ich świadczenia nie jest skorelowane z ochroną udzieloną za pomocą innej instytucji prawnej. Wykładnia celowościowa nie prowadzi zatem do jednoznacznego stwierdzenia, że intencją prawodawcy jest ograniczenie w czasie roszczeń z tytułu renty rodzinnej po osobie uznanej za zmarłą.

Z tych względów w niniejszej sprawie nie jest możliwe zastosowanie przepisów ograniczających okres wypłaty renty rodzinnej do trzech lat wstecz. Sąd Apelacyjny, wydając wyrok, powinien mieć na względzie to, że nabycie prawa do renty rodzinnej po osobie uznanej za zmarłą musi uwzględniać swoistości konstrukcji prawnej uznania za zmarłego. Kontynuując przyjętą linię orzecznictwa,

należy stwierdzić, że wypłata świadczenia za okres poprzedzający miesiąc zgłoszenia wniosku po uzyskaniu postanowienia o uznaniu osoby, po której przysługuje za zmarłego, jest nie tylko możliwa, ale powinna obejmować cały okres od daty domniemanej śmierci, wskazanej w postanowieniu o uznaniu za zmarłego, jeżeli wniosek rentowy złożono niezwłocznie.

Uwzględniając to, Sąd Najwyższy uchylił zaskarżony wyrok, jak w sentencji (art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.).

kc